

УДК 392.3:159.922:314.74 (438)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙНОЇ РОЗЛУКИ ЧЛЕНІВ РОДИНИ

Юлія Горбанюк, Марія Хухра

*Люблінський католицький університет імені Івана Павла II
Рацлавіцька алея, 14, 20-950 Люблін, Польща
e-mail jgorban@kul.lublin.pl*

Проаналізовано проблеми родини, які виникають під впливом міграційної розлуки. Запропоновано результати дослідження, які свідчать про стан та перспективи польської міграції серед членів родин та її наслідки для психологічного клімату родини. Окреслено напрямки освітньо-виховної та психопрофілактичної роботи з дистанційними родинами.

Ключові слова: сім'я, міграційна розлука, взаємини в родині, дистанційна родина, служба підтримки родин.

Проблема трудової міграції, поїздок громадян за кордон у пошуках кращих заробітків набула нових обертів після 2004 року, в час, коли Польща вступила до Європейського Союзу. Сьогодні ця тенденція не зменшується. А навпаки зростає. Відкриття ринків праці у більш розвинутих європейських країнах дало змогу полякам покращувати своє матеріальне становище. Цьому сприяли різноманітні державні програми, які сприяли трудовій мобільності громадян як усередині країни, так і за її межами.

Міграція є добровільним процесом та пов'язана з очікуваннями певних груп чи окремих осіб щодо поліпшення економічних, соціальних умов життя. Можна без перебільшення стверджувати, що міграції були чинниками, які витворювали цілі континенти, країни, суспільства й родини.

Із зростанням процесів міграції наприкінці 90-х років ХХ ст. до неї зростає значний інтерес вчених, які намагаються діагностувати наслідки міграційних процесів. Численні дослідження в галузі соціології, психології, політології, антропології, теології роблять спроби не тільки пояснювати явища, зумовлені процесом довготермінової трудової міграції, а й мають за мету простежити різні напрямки розвитку цього явища. Передовсім це стосується праць польських та українських дослідників (М. Бос-Корчевської, Л. Дичевського [1], З. Кавчинської-Бутрим [4], Н. Гапон, У. Шевчик, М. Хухри [2], М. Собієшик, М. Качмарчик [3], Ю. Млинського [6], К. Войачек [7; 8], З. Залескі [9] та ін.).

Актуальність цієї теми засвідчує той факт, що впродовж останніх років в Інституті Родини Люблінського Католицького Університету Іоана Павла II проводилося чимало дискусій, науково-практичних конференцій, міжнародних форумів (Конгрес у м. Любліні, травень 2009 року), де науковці з різних країн (Польща, Україна, Словаччина, Німеччина тощо) обговорювали ситуацію сім'ї у сучасному суспільстві, аналізували досвід фахівців родинного життя з Центрально-Східної Європи.

Метою статті є психолого-педагогічний аналіз уявлень членів родин стосовно різних аспектів (причин, наслідків) трудової міграції та з'ясування позитивних та негативних чинників міграційної розлуки.

У багатьох психологічних та соціологічних працях за останнє десятиріччя активно розглядається проблема міжособистісних взаємин, які під впливом розлуки переживають значні зміни. Зазвичай дослідники зосереджують увагу на таких аспектах міграційної розлуки, як втрата взаєморозуміння, байдужість шлюбних партнерів один до одного, послаблення сімейних зв'язків, емоційна байдужість до дітей, зрада, фактичне припинення шлюбу [1, s. 4]. Натомість наявні протилежні дані емпіричних досліджень, які також ґрунтуються на опитуванні сімей. Наприклад, дослідження, проведене З. Кавчинською-Бутрим [4], виявило цікаві факти. Опитані нею подружжя вказали, що в період міграційної розлуки у них були набагато кращі взаємини, ніж ті, які вони мали у період спільного життя в країні. Ці стосунки характеризуються менш частими конфліктами, більшою й частішою емоційною залученістю подружжя один до одного. Подружжя частіше демонструють любов, виявляють взаємну повагу та необхідність особистісної близькості.

Безсумнівно, вплив тривалої розлуки призводить до труднощів у сфері взаємної довіри. Зростання функціональної відстані, незнання дружиною чи чоловіком інтимного життя один одного протягом тривалого часу можуть бути нейтрально сприйнятими. Натомість підґрунтям недовіри є відсутність соціальної підтримки трудового мігранта стосовно друзів, шлюбного партнера або членів сім'ї. Це партнер може сприймати як відсутність лояльності або зраду. Подібні переконання стосуються як чоловіка, так і дружини, що має родину та друзів, які залишилися в країні [8, s. 241].

Багато подружніх пар, які прийняли спільне рішення розлучитися, зважаючи на міграцію шлюбного партнера, переживають міграційну розлуку по-різному. Не завжди їм вдається впоратися із цією ситуацією. Багато шлюбів не пережили це випробування. Безсумнівно, чинником високої кореляції щодо розірвання шлюбних стосунків є тривалість міграційної розлуки. Відсутність щоденної близькості між чоловіком і дружиною має свій негативний вплив. Подружжя стають чужими один одному, перестають розуміти потреби один одного. Хоча подружжя може спілкуватись

телефоном, однак реальна людина перестає бути необхідною для вирішення різних домашніх питань. Необхідність адаптації до нової складної ситуації мимоволі збільшує самодостатність кожного з партнерів, які проживають окремо. З плином часу щораз менше місця залишається для партнера, який перебуває поза домівкою, аж до того моменту, коли він стає зайвим.

Однак є випадки шлюбів, які щоб домогтися успіху, залишилися разом і не зруйнували взаємин. Розлука ніби підсилила шлюб, головню завдяки спільним зусиллям, спрямованим на спільну мету. Зокрема, це було виявлено в наших дослідженнях, де була окреслена мета: визначити чинники, які, на думку людей, які пережили міграційну розлуку, мають важливе значення для підтримання шлюбних взаємин мігрантів.

У рамках проекту “Підтримка сімей мігрантів”, що фінансувався Міністерством праці та соціальної політики в 2009–2010 роках було проведено соціологічне дослідження у трьох воєводствах: Підляському, Люблінському та Опольському. Метою дослідження було діагностика соціальної перцепції із сімей мігрантів, їх функціонування та можливі ризики і вигоди від міграції. Крім того, було поглиблено і різнобічно проаналізовано проблеми інституційної підтримки сімей мігрантів. З метою запланованих досліджень було розроблено опитувальник–інтерв’ю “Родина в міграції”. Він містив 48 запитань, які здебільшого були закритими. Соціологічні дослідження були підсилені діагностикою психологічного функціонування дітей у дистанційній сім’ї, зумовленої міграцією одного чи обидвох батьків. Йдеться про стандартизовані інтерв’ю на тему “Моя сім’я” з дітьми, які перебувають у дистанційній родині.

Дослідження було проведене із 1490 респондентами (дорослими) й 141 дитиною. Дослідження проводили серед дітей, які пригадали своє сприйняття власної сім’ї, де хтось з батьків емігрував, або які сьогодні мають реальну ситуацію міграції одного або обох батьків. Важливою незалежною змінною вивчення міграційної розлуки є досвід респондентів, тобто власний досвід міграції або міграції чоловіка/дружини. Також важливе значення у вивченні міграційної розлуки мав досвід, який був отриманий респондентом у ситуації розлуки з матір’ю чи батьком, що тривалий час працювали за кордоном. Тут йдеться про так звану соціальну модель транснаціональних сімей.

У результаті аналізу досліджень досвіду розлуки у зв’язку з трудовою міграцією членів родини з’ясували, що 38,5% опитаних респондентів жили в міграції особисто і особисто пережили розлуку. Зокрема, близько 53% осіб перебували за межами сім’ї короткий період (до 6 місяців), близько 20% осіб були у міграції впродовж одного року, 21% виїжджали за кордон до 6 років, невеликий відсоток (близько 5% респондентів) залишилися поза сім’єю від 6 до 15 років. Найбільша частка мігрантів була в Опольському (46,4%), а найменша – у воєводстві Підляському (34,7%). У всіх районах серед мігрантів переважали

короткотривалі поїздки за кордон (до 6 місяців), пов'язані з поїздками на сезонні роботи.

Стосовно особливості міграційної ситуації співподружжя/партнера, то третина респондентів має досвід міграційної розлуки. З кожної четвертої сім'ї (24,4%) шлюбний партнер був за кордоном, а у цей час перебуває вдома; 12,0% респондентів зазначили, що шлюбний партнер у цей час живе за кордоном. Найвищий відсоток сімей у міграційній розлуці (тобто тих, які зазначили, що партнер у цей час є за кордоном) виявився у воєводстві Ополе (18,3%), а найнижчий – у Люблінському воєводстві (8,6%).

Особи, які мешкають у воєводстві Ополе, характеризуються найвищим рівнем закордонної міграції батьків у період їхнього дитинства. Зазначимо, що 14,2% респондентів, які мешкають у воєводстві Ополе, заявили, що пережили в дитинстві розлуку, зокрема, через довготермінову міграцію зі своїм батьком. Найнижчий відсоток свідчень щодо розлуки з батьком-мігрантом був у Люблінському воєводстві (7,7%). Найвищий відсоток свідчень про розлуку виявлено у респондентів у воєводстві Ополе (22,5%). Це втричі більше, ніж у респондентів з Люблінського воєводства. Розлука з матір'ю, яка виїхала за кордон, характерна для невеликої групи респондентів. Про це зазначив 91 респондент, що становить 6,3% від усіх опитаних.

Отже, досліджені особи мають досвід міграційної розлуки. Він стосується розлуки з одним із подружжя, розлуки батьків з дітьми або дітей, які виростили в сім'ях, де постійно батько або матір (інколи обидвоє) перебували у трудовій міграції.

Короткий аналіз опитаних стосовно готовності членів родини до міграції засвідчує, що кожен п'ятий респондент був готовий до міграції на термін від кількох місяців до одного року. Готовність до міграційної розлуки у жінок є вищою, ніж у чоловіків. Цікаво, що невеликий відсоток поляків (3%) вказали, що готові працювати, щоб сплатити борги сім'ї, кредити, а дуже високий відсоток людей хочуть щось собі придбати (машину, туристичну мандрівку) й мають бажання заробити багатство швидко, без хвилювання за стабільність шлюбу. Ця ситуація особливо помітна у випадку молодих пар з дуже маленькими дітьми, а також серед людей, які пережили міграційну розлуку у власних сім'ях.

Відсутність спільної узгодженості щодо мети міграції, неможливість прийняти індивідуальні плани окремих членів сім'ї часто зумовлює відчуття хронічного стресу, збільшуючи розчарування і поступове дистанціювання членів сім'ї один від одного. Подружжя, які мають досвід міграційної розлуки, високо оцінюють для збереження сім'ї такий чинник, як частота взаємних візитів. Подружжя, що залишилися в країні, а також подружжя мігрантів вважають, що взаємні візити засвідчують взаємну зацікавленість у повсякденному житті дружини чи чоловіка. Цікавим фактом є те, що для

почуття сімейної єдності важливими є не лише часті взаємні візити, а й обіцянки жити разом, участь і зацікавленість у житті родини. Сімейна єдність особливо важлива для людей, які працюють за кордоном. Адже трудові мігранти схильні думати, що вони є “тільки машиною, щоб заробити гроші для сім’ї, і ніхто не зацікавлений в тому, як і де вони живуть”.

За даними наших досліджень, проведених серед сімей, які пережили міграційну розлуку, великою помилкою мігрантів є стратегії зменшення контакту або відмова від спілкування з родиною, особливо з маленькими дітьми. На нашу думку, це є неприпустимою стратегією, неефективною поведінкою, щоб зменшити тугу і страждання, спричинені розлукою. Ця стратегія є більш поширеною серед мігранток-матерів, які після кількох складних телефонних розмов із чоловіком або з дитиною, яка плаче, намагаються “вийти” з болісних контактів. Безсумнівно, безпосередній ефект цього виходу, що є захисною реакцією, “обертається” послабленням емоційних зв’язків сім’ї, зростанням і нагромадженням негативних емоцій. Почуття покинутості в одного з подружжя, дітей часто призводить до агресії як способу реагування в складній ситуації [6, с. 34–35].

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що досвід міграційної розлуки мають чимало опитаних членів родин. Це стосується 38% досліджених респондентів. Зважаючи на це, явище міграційної розлуки вимагає ретельного психолого-педагогічного аналізу. Вкрай необхідно також є робота із розробки програм з надання відповідної допомоги родинам, які переживають міграційну розлуку. Доречною є також підготовка фахівців у галузі соціальної педагогіки, фахівців подружніх і сімейних консультацій.

Одним із важливих висновків є з’ясування особливостей міграційної готовності членів родин. Здебільшого родини не можуть або не бажають розділити міграційний статус свого чоловіка чи дружини, забрати в еміграцію із собою дітей. Дуже низький відсоток респондентів виявляє готовність на тривалу розлуку з родиною. Більшість респондентів відповіли, що знають про наслідки таких довготривалих поїздок на заробітки. Переважна більшість родин готові йти на психологічні компроміси задля збереження дистанційованої родини, член якої перебуває на довготривалих заробітках. Незважаючи на це, результати дослідження засвідчують, що не менше ніж 20% осіб із сімей мігрантів не можуть впоратися зі стресом, міграційною розлукою. Ці сім’ї зазвичай мають дуже низький адаптаційний ресурс до непербачуваних обставин життя, відсутня соціальна підтримка сім’ї з боку спільноти. Також наявний високий ризик патологічної поведінки серед дітей та дорослих з родин, що переживають міграційну розлуку. Стратегії, які вони найчастіше використовують, щоб впоратися з високим рівнем стресу, зазвичай є помилковими або агресивними. На нашу думку, в освітніх закладах (дитячих садках, школах) необхідно звертати увагу на дітей з родин,

де батьки перебувають в трудовій міграції. Вихователі, вчителі, шкільні психологи повинні розробити програми допомоги таким дітям, щоб вони змогли впоратися зі стресовою ситуацією, яку зумовлює розлука з одним чи обома батьками.

У сучасному глобалізованому світі міграційні процеси зумовили так звані транснаціональні сім'ї. Це родини, члени яких постійно змінюють місце проживання, шукаючи нові фінансові можливості. Це дистанційовані родини, члени яких спілкуються зазвичай не безпосередньо, а за допомогою засобів масової комунікації. Стабільність дистанційованих родин є невисокою, вона залежить від особистісної комунікативної гнучкості, навичок спілкування та згуртованості сім'ї. Зокрема, згуртованість сім'я тісно пов'язана з можливістю членів дистанційованих родин отримати різні види педагогічної та психологічної спеціалізованої допомоги залежно від тяжкості перебігу міграційної розлуки. [6, s. 167]. Сім'ї з відповідним рівнем комунікації між членами родини та виробленою стратегією співпраці набагато легше адаптуються до обставин міграційної розлуки. Натомість необхідно є підтримка родин, де рівень комунікації між членами родини є низьким, а стратегією поведінки в конфлікті не є компроміс та співпраця. Спеціалісти сімейного консультування повинні зауважувати всі нюанси функціонування сім'ї, яка переживає міграційну розлуку, й віднаходити виважені рішення, спрямовані на протидію розпаду сім'ї.

Наше дослідження виявило певні умови, які пом'якшують проблеми у сфері сімейного життя, позитивно впливають на якість шлюбних взаємин у ситуації міграційної розлуки. Такою важливою умовою є чітко окреслена мета трудової міграції члена родини. Ця мета повинна бути обговореною та позитивно сприйнятою усіма членами сім'ї, оскільки вона сприяє згуртованості й надає сил для подолання труднощів. Крім мети, членами родин мають бути окреслені певні завдання, в адекватності їх вирішення можуть допомагати порадами соціальні педагоги та психологи. Наступними умовами подолання міграційної розлуки є взаємні візити, постійне спілкування (телефоном, листами тощо) стосовно виховання дітей чи використання зароблених грошей. Спілкування є необхідною умовою підтримки подружніх почуттів та любові до дітей.

Отже, міграційні установки членів родин зумовлені не лише соціально-економічними чинниками, а й психологічними проблемами сімейного співжиття. На якість міграційної розлуки впливають контакти між членами сім'ї (телефон, листи, електронна пошта тощо), спільне прийняття рішень, використання спільних грошей, відповідальність за виховання і освіту дітей, взаємна підтримка подружжя у сімейних проблемах, загалом підтримка сімейної атмосфери та всіх членів сім'ї. Відсутність згоди подружжя у цих площинах, міжособистісна емпатія та низька особистісна гнучкість є

чинниками, що виявляють радше руйнівний вплив на взаємини, ніж сприяють їхньому зміцненню. Для фахівців, що займаються консультуванням сімей або їхньою соціальною підтримкою, є очевидним, що члени подружніх пар, які взяли на себе тимчасову повну відповідальність за домашнє господарство, виховання дітей, догляд за літніми батьками та в інших сферах життя на період відсутності шлюбного партнера, який також взяв на себе обов'язок фінансування родини, частіше сприймають міграційну розлуку в позитивних категоріях, ніж негативних.

1. *Dyczewski L.* Rodzina i jej miejsce w hierarchii wartości młodego pokolenia Europejczyków. Wyniki badań socjologicznych. W: Sytuacja rodziny we współczesnym społeczeństwie – doświadczenia Europy Środkowo-Wschodniej/ Red. J. Gorbaniuk. – Lublin: Wyd. EL-Press, 2007.
2. *Chuchra M., Sobieszek M.* Migracja zarobkowa a rodzina. W: Rodzina polska i ukraińska wobec wyzwań współczesności. Red. J. Gorbaniuk, H. Krysztal, M. Chuchra. – Lwów, 2010. –S. 161-176.
3. *Kaczmarczyk. P.* Migracje zarobkowe w dobie przemian. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2005.
4. *Kawczyńska-Butrym Z.* Rodzina w migracji zarobkowej. W: Sytuacja rodziny we współczesnym społeczeństwie – doświadczenia Europy Środkowo-Wschodniej / Red. J. Gorbaniuk. – Lublin: Wyd. EL-Press, 2007.– S. 63–70.
5. *Lachowska B.* Rodzina jako system społeczny w ujęciu Modelu Kołowego Systemów Małżeńskiego i Rodzinnego opracowanego przez D.H. Olsona i współpracowników oraz narzędzia pomiaru. „Roczniki Teologiczne” 55, 2008. – Z.10. – S. 167–187.
6. *Młyński J., Szewczyk W.* Migracje zarobkowe Polaków. Badania i refleksje. – Tarnów: Wydawnictwo Biblios, 2010.
7. *Wojaczek K.* Więż małżeńska w sytuacji rozłąki z przyczyn ekonomicznych. – Opole: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2007.
8. *Wojaczek. K.* Rodzina w konfrontacji z migracją zarobkową. W: Wyjazdy zarobkowe szansa czy zagrożenie. Perspektywa społeczno-moralna. Red. K. Głombik, P. Marciniec. – Opole: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO, 2005.
9. *Zaleski Z.* Emigracja i adaptacja – komu korzyści, a komu straty? W: Migracje – wyzwania XXI wieku / Red. M.S. Zięba. – Lublin: Wyd. EL-Press, 2008 .

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL OUTCOME OF FAMILY MEMBERS' MIGRATION SEPARATION**Julia Horbaniuk, Mariya Khukhra**

*John Paul II Catholic University of Lublin
Ratslavitska Alley, 14, 20-950 Lublin, Poland,
e-mail jgorban@kul.lublin.pl*

The paper analyses the problems of family as an outcome of the migration separation. It proposes the results of studies that indicate the state and prospects of Polish family members' migration, and its consequences for the psychological climate of the family. It also defines the educational and psycho-preventive work with remote families.

Key words: family, migration separation, family relationships, distance family, family support service.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ
МИГРАЦИОННОЙ РАЗЛУКИ ЧЛЕНОВ СЕМЬИ****Юлія Горбанюк, Марія Хухра**

*Люблинский Католический университет имени Иоанна Павла II
Рацлавичская аллея, 14, 20-950 Lublin, Polska
e-mail jgorban@kul.lublin.pl*

Проанализированы проблемы семьи, которые возникают в результате миграционной разлуки. Представлены результаты исследования, указывающие на состояние и перспективы польской миграции среди членов семей и ее последствия для психологического климата семьи. Определены направления образовательно-воспитательной и психопрофилактической работы с дистанционными семьями.

Ключевые слова: семья, миграционная разлука, взаимоотношения в семье, дистанционная семья, служба поддержки семей.

Стаття надійшла до редколегії 04.02.2011

Прийнята до друку 10.03.2011